

KRIPTOVALYUTALARNING RIVOJLANISHI VA KRIPTOVALYUTA BOZORINING TAHLILI

Belgiboyev Sunnatilla Akbarali o'g'li

Magistrant O'zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi

ORCID: 0009-0004-7013-5573

Annotatsiya. *Oxirgi yillarda kriptovalyuta bozorlari investor va moliyaviy institutlarning e'tiborini yanada ko'proq jalb qilmoqda. Bunga asosiy sabab esa ular kriptovalyutalarni investitsiya sifatida ko'rishmoqda, chunki ular tez o'sish potentsialiga ega deb hisoblashmoqda. Shuningdek, texnologik innovatsiyalar ya'ni blokcheyn texnologiyasi va DeFi kabi yangi loyihalar kriptovalyutalarning qiziqarli imkoniyatlarini yaratmoqda. Shu bilan birga kriptovalyutalar tez va arzon pul o'tkazmalarini amalga oshirish imkonini beradi.*

Kalit so'zlar: *Kriptovalyuta bozori, investor va moliyaviy institutlar, blokcheyn, DeFi, pul o'tkazmalari.*

DEVELOPMENT OF CRYPTOCURRENCIES AND ANALYSIS OF THE CRYPTOCURRENCY MARKET

Belgiboyev Sunnatilla Akbarali o'g'li

Master's student

Banking and Finance Academy

of the Republic of Uzbekistan

E-mail: sunnatillabelgiboyev17@gmail.com

ORCID: 0009-0004-7013-5573

Abstract. *In recent years, cryptocurrency markets have increasingly attracted the attention of investors and financial institutions. The main reason for this is that they still see cryptocurrencies as investments, as they believe that they have the potential to grow rapidly. Also, technological innovations, i.e. Blockchain technology and new projects like DeFi, create interesting opportunities for cryptocurrencies. At the same time, cryptocurrencies make it possible to make transfers quickly and cheaply.*

Keywords: *Cryptocurrency market, investor and financial institutions, Blockchain, DeFi, money transfers.*

KIRISH

Zamonaviy ijtimoiy rivojlanish sharoitida va axborot texnologiyalari sohasida davom etayotgan o'zgarishlar blokcheyn texnologiyasidan foydalanishga asoslangan to'lov vositasi sifatida kriptovalyutasidan foydalanish kabi hodisa tobora keng tarqalib bormoqda. Ushbu texnologiya yordamida raqamli kriptografik kod yaratiladi, bu raqamli aktivning faqat elektron shaklda paydo bo'lishi va muomalasida ishtirok etishni nazarda tutadi.

Kriptovalyutaning mohiyatini mulk sifatida baholash uning muomalasi jarayonida yuzaga keladigan munosabatlarni investitsiyalarga yaqin deb baholash imkonini beradi, bu esa o'z navbatida soliq qonunchiligini ularga kengaytirish uchun asos yaratadi. Ushbu pozitsiyaning maqsadga muvofiqligi kriptovalyutalarning shubhasiz egalik belgilariga ega ekanligi bilan izohlanadi. Bundan tashqari, ularning asosiy xususiyatlari "ahamiyatsizlik, kriptografik autentifikatsiya, markazlashtirilmaganlik, konsensus orqali boshqarish va taqsimlangan registrlardan foydalanish" hisoblanadi. (Астраханцева И. А and Астраханцев Р. Г, 2020)

Kriptografik valyutalarning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat: faqat raqamli shaklda muomalaning mavjudligi va ishtiroki, rasmiy ravishda tan olinmasligi va qonunchilik darajasida tartibga solinmasligi tufayli qo'llanilish imkoniyatlari cheklanganligi; ularning norasmiy konvertatsiyasi, juda yuqori o'zgaruvchanlik, mulk belgilariga egalik qilish kabilardir.

Adabiyotlar sharhi

E. A. Mosakova kabi tadqiqotchi, kriptovalyuta tushunchasining milliy va xalqaro darajada yagona ta'rifi yo'qligiga e'tibor qaratib, o'rganilayotgan kontseptsiyaga ilmiy adabiyotlarda mavjud bo'lgan uchta yondashuvni ajratib ko'rsatadi:

- raqamli yondashuv, unga ko'ra kriptovalyutalarning mohiyati qiymatning raqamli ifodasidir, bu esa, o'z navbatida, uning yuridik jihatdan mustahkamlangan huquqiy maqomga ega bo'lmagan holda hisob-kitob birligi, ayirboshlash vositasi sifatida ishlashi imkoniyatini nazarda tutadi, bu esa uning qonuniy to'lov vositasi sifatida faoliyat yuritishiga yo'l qo'ymaydi;

- buxgalteriya hisobi bo'yicha yondashuv, uning mohiyati o'rganilayotgan kontseptsiyani moliyaviy hisobga olinadigan moliyaviy aktiv nuqtai nazaridan baholashdan iborat;

- uchinchi yondashuv makroiqtisodiy yondashuv bo'lib, unga ko'ra kriptografik pullar elektron pullar bo'lib, ularning markazlashtirilmagan to'lov tizimida ishlashida o'ziga xos xususiyat bo'lib, bu esa, o'z navbatida, kriptografik usullarga asoslangan axborot texnologiyalari protseduralarini amalga oshirish mexanizmidir.

Ushbu yondashuvlarni tahlil qilish asosida, E. A. Mosakova kriptovalyuta elektron mexanizm bo'lib, uning ishlashi kompyuter tarmog'idagi virtual raqamli aktiv bilan operatsiyalarni emissiya qilish va hisobni hisobga olishni o'z ichiga oladi, degan xulosaga keladi. (Мосакова Е. А, 2020)

S.Dorojkin kabi tadqiqotchi kriptovalyutalarning quyidagi muhim xususiyatlariga e'tibor qaratadi:

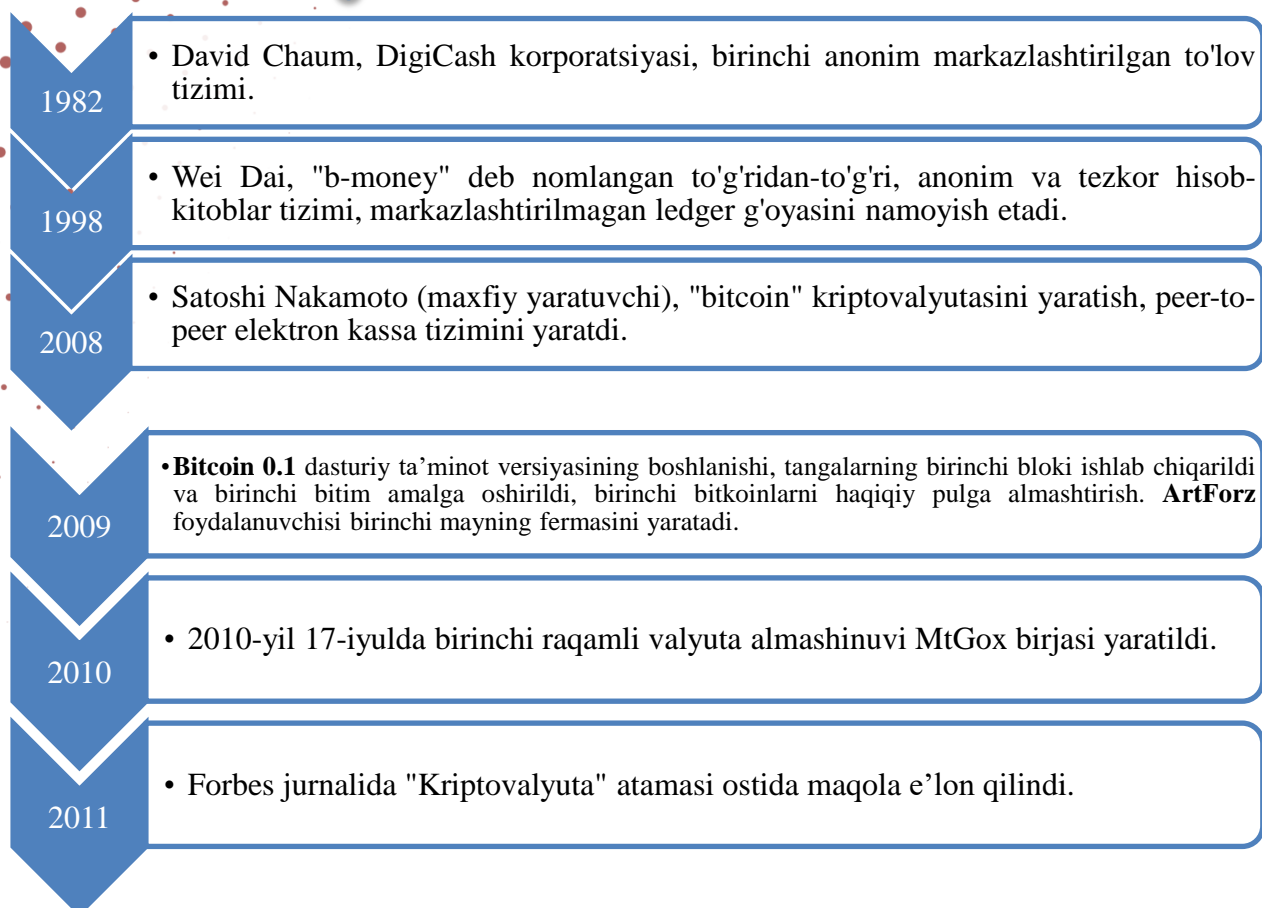
– ularning norasmiy konvertatsiyasi, bu qonun va davlat qo'llab-quvvatlashi bilan rasmiy ravishda konvertatsiya qilinishi imkoniyati yo'qligiga qaramay, kriptografik pullar iqtisodiy muomalada aslida bozor mavjud sharoitda ishtirok etishidan iborat. Ushbu jarayon bir tomondan korxonalar ishtirokida amalga oshiriladi, boshqa tomondan, kriptovalyutani qabul qilish;

– o'ta yuqori o'zgaruvchanlik, bu an'anaviy pulga nisbatan xuddi shu ko'rsatkichdan ancha yuqori. Bunday xususiyat, masalan, bozorda kriptovalyutani sotib olish va sotish hajmiga bog'liq bo'lgan bitcoinlarning bozor narxining sezilarli o'zgaruvchanligi bilan bog'liq. Yuqori o'zgaruvchanlikning natijasi ularning qiymat o'lchovi va tejash vositasi sifatida ishonchligining yo'qligidir. (Дорожкин С, 2018)

TAHLIL VA NATIJALAR

XXI asrning boshidan moliya sektori, telekommunikatsiyalar va xususan, axborot texnologiyalari sohasida iqtisodiyotning global transformatsiyasi biznes jarayonlarida o'zgarishlarga olib keldi, natijada kompaniyalar yangi moliyalash manbalarini izlashga majbur bo'lmoqdalar. Shu bilan birga, bugungi kunda moliya bozori aktivlarning aylanishi texnologiyalari va mexanizmlarini rivojlantirish tendentsiyalariga javob berishi va 2009-yilda sodir bo'lgan yangi mahsulotlarning paydo bo'lishiga tez moslashishi kerak, birinchi marta kriptovalyutalari haqida gapira boshlagan paytda 2013-yildan beri kriptobirjalari yaratilgan. (L.G. Ivashechkina and A.M. Sysoeva, 2024)

Kriptovalyutasining tarixi juda qiziq, u 1982 yilda paydo bo'lgan, ammo kriptovalyuta o'n yildan ko'proq vaqt oldin rivojlana boshladi. 1-rasmda kriptovalyutasining rivojlanishi tarixi mualliflarining diagrammasi ko'rsatilgan.

1-rasm. Kriptovalyutaning rivojlanish tarixi.

Kriptovalyuta bozoridagi dominatsiya shuni ko'rsatmoqdaki, eng katta ulush bitcoinga – 54.96%ni tashkil etdi. Undan keyingi yirik kriptovalyutalar ya'ni Ethereum – 16.4%, tether – 4.83%, BNB – 3.8%, Solana – 2.84% va boshqa kriptovalyutalar esa – 12.07% ni tashkil etkan.

Kriptoaktivlarining umumiy bozor kapitallashuvi mavjud bo'lganidan beri 100,000 baravar oshdi va bugungi kunda 2.285 trln. dollar, bu 2-rasmda aks ettirilgan. 2025-yilda bu ko'rsatkich 3.5 trln. dollarni tashkil etishini prognoz qilishmoqda. (G. A. Bunich and S. D. Sinyagovsky, 2024)

2-rasm. Kriptovalyuta bozorining umumiy kapitalizatsiyasi.

Kriptoaktivlar bozorining kapitallashuvida 3 ta asosiy o'sish davri mavjud, ammo ularni 4 ga bo'lish kerak. Birinchi keskin o'sish 2018 yil yanvar oyida kuzatildi, unda chiqarilgan barcha aktivlar qiymati 21 baravar 26 milliard dollardan 535 milliard dollargacha oshdi. Ikkinchi asosiy ko'tarilish 2021 yil aprel oyida sodir bo'ldi, o'sish 6 baravar sodir bo'ldi. Yaqinda, o'sha yilning oktyabr oyida yana 2 baravar o'sish kuzatildi va so'nggi so'nggi o'sish 2024 yil mart oyiga to'g'ri keladi, o'shanda kapitallashtirish davrning eng yuqori qiymati 2.62 trillion dollarni tashkil etdi. dollarga teng bo'lib, o'sish 2.5 trillion oldingi past qiymatdan 1.03 baravar tashkil etdi. (Esonova Shahlo Abdimurot qizi, 2024)

Xulosa

Kriptovalyuta bozori har soniyada raqamli valyutani sotib olish va sotish bo'yicha operatsiyalar amalga oshiriladigan jadal rivojlanayotgan va ilg'or iqtisodiy institut hisoblanadi. Kriptovalyuta birjalari, qimmatli qog'ozlar, metallar va fiat valyutasi bilan ishlaydigan birjalardan farqli o'laroq, haftada 7 kun tunu-kun ishlaydi, bu qo'shimcha hayajon yaratadi va savdogarlar va investorlar uchun ko'proq imkoniyatlar ochadi. Kriptovalyuta markazlashtirilmagan va yuqori likvidli raqamli aktiv bo'lib, u kriptografik texnologiya asosida ishlaydi va blokchain texnologiyasidan foydalangan holda yaratilgan. Boshqacha qilib aytganda, kriptovalyuta dastur kodi va aniq analogga ega emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Esonova Shahlo Abdimurot qizi, 2024. RAQAMLI IQTISODIYOTDA RAQAMLI PULLARNING AHAMIYATI VA MOHIYATI 46–54.
2. G. A. Bunich, S. D. Sinyagovsky, 2024. CRYPTOCURRENCY MARKET OVERVIEW 153–155.
3. L.G. Ivashechkina, A.M. Sysoeva, 2024. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF CRYPTOASSETS IN THE RUSSIAN FINANCIAL MARKET 137–173.
4. Астраханцева И. А, Астраханцев Р. Г, 2020. Экономическая сущность и правовой статус криптовалют 3.
5. Дорожкин С, 2018. Криптовалюты : теория и практика 29.
6. Мосакова Е. А, 2020. Современные тенденции развития рынка криптовалют 54.